

Onze vrijheid zit in een wurggreep

Onze vrijheid zit in een wurggreep

En daar kunnen we wat aan doen!

Jos van der Horst

Onze vrijheid zit in een wurggreep

En daar kunnen we wat aan doen!

Jos van der Horst

ISBN 978 90 8560 078 7

NUR 740 / THEMA JBF

© 2020 B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met Uitgeverij SWP voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen door een onderwijsinstelling van een gedeelte uit deze uitgave, in papieren vorm of digitaal, (bijvoorbeeld voor plaatsing ervan op uw digitale leeromgeving of in een reader) kunt u zich richten tot: Stichting UvO, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, Tel. 023-8700212, www.stichting-uvo.nl UvO@cedar.nl.

‘Waarom is de dans mooi? En het antwoord: omdat het een onvrije beweging is, omdat heel de diepe zin van de dans nu juist in de absolute, esthetische onderworpenheid, in de ideale vrijheid schuilt. En indien het juist is, dat onze voorvaders zich op de meest bezielde ogenblikken van hun leven overgaven aan de dans, dan kan dat slechts één ding betekenen: dat het onvrijheidsinstinct de mens van oudsher organisch eigen is...’

‘Die twee daar in het paradijs kregen de keus: óf geluk zonder vrijheid, of vrijheid zonder geluk; een derde mogelijkheid was niet gegeven. En zij, sukkelend dat ze waren, kozen de vrijheid en (hoe kan het anders!) hebben daarna eeuwenlang gesmacht naar banden en boeien.’

Bouwmeester D503 (Zamjatin, 1970¹)

INHOUD

1	Introductie	13
2	Dit is geen verdienmodel	16

DEEL 1

ONZE BEWIEROOKTE VRIJHEID

3	Vrijheid als hogere waarde	21
3.1	Van Grondwet en burgerschap	21
3.2	Hoeders van de vrijheid	24
3.3	Wij zullen niet wijken?	25
4	Vrijheid als economische noodzaak	28
4.1	De vrije markt	28
4.2	Internationaal	32
4.3	In Nederland	34
5	Het leven is een feestje! Toch?	37
5.1	Ibiza	37
5.2	Zelfrealisatie	38
6	Lofzang op onze vrijheid	42

DEEL 2
ONZE BEGRENSEDE VRIJHEID

7	Burger, consument, werker en asset	47
8	De vermarkting van alles	50
8.1	Van overheid naar markt	50
8.2	Twee dilemma's van marktwerking	54
8.3	Een sprong is een sprong	59
8.4	Koste wat het kost naar een publieke markt	62
8.4.1	Drie dilemma's	62
8.4.2	Energie	65
8.4.3	Zorgverzekeraars	69
8.5	Vrije markt, vrije burgers?	72
9	Sommigen van ons zijn vrijer dan anderen	76
9.1	Iedereen wil zijn zoals wij	76
9.2	Dwarse tweedelingen	78
9.2.1	Voor wie geld heeft	78
9.2.2	Een ongelijke arbeidsmarkt	80
9.2.3	Conclusie	82
9.3	Niet voor de 'buitenbeentjes'	82
9.3.1	Unieke vragen, gestandaardiseerde antwoorden	82
9.3.2	Huisje, boompje, beestje	86
9.3.3	Enge kledingstukken	87
9.4	Wie buiten is, blijft buiten	90
10	Bedrijven boven burgers	95
11	Make love, not war	99
11.1	De brave samenleving	99
11.2	Begrensde werkers	104
11.2.1	Lieverdjes en knuffelrebellens	104
11.2.2	Obstakels voor professionaliteit	105

11.2.3	Remmende beïnvloeders	108
11.2.4	Wie binnen de lijntjes kleurt	112
11.3	Bevrijding door ondernemerschap?	112
11.4	Een polariserende knuffelsamenleving?	114
11.5	Verschraling	118
12	Kan ik vrij zijn?	120
12.1	Wat is mijn kompas?	120
12.2	Gij zult...	123
12.3	De plicht om te groeien	128
13	Ik consumeer, dus ik ben!	133
13.1	Klantgerichtheid als smoes	133
13.2	Consumptieknallers	135
13.3	Ja wij willen! Graag zelfs!	138
14	Alles bij elkaar opgeteld	142

DEEL 3

ONZE VERKWANSELDE VRIJHEID

15	De afrekenbare burger	147
15.1	Als de overheid lijkt op een bedrijf, dan...	147
15.2	De burger als schuldenaar	150
15.3	De burger als consument	154
16	De gretige consument	158
16.1	De consument als beslissende burger	158
16.2	Maatschappelijk verantwoord ondernemen	160
16.3	Alles stopt een keer. Maar geen zorgen	162
16.4	Natuurlijk wordt het beter?	164
16.5	De onzin van consumentenmacht	167
16.6	Waar doen we het van?	171

17	De opgezweepte werker	173
17.1	Armoede bestaat	173
17.2	Verplichte beleggers	175
17.3	Het rookgordijn van de tevreden werker	176
17.4	Muurvast in werk	178
18	Blinde assets	183
18.1	Wat maakt het uit?	183
18.2	De heilige graal	191
18.3	De vrijheid om onze eigen toekomst te bepalen	201
19	Slachtoffer en dader	205

DEEL 4

DIT STAAT ONS TE DOEN

20	Dit is niet Luilekkerland, maar wat dan wel?	217
20.1	De eerste stap is al gezet	217
20.2	De bal ligt op de stip	218
21	Wat wij willen van de overheid, politiek en bedrijven	222
21.1	Acht opdrachten voor overheid en politiek	223
21.1.1	Formuleer een visie op de toekomst van Nederland	223
21.1.2	Plaats waarden weer op de voorgrond	224
21.1.3	Haal uw zorgplicht weg uit de markt	225
21.1.4	Geef de burger zijn positie en rol terug	226
21.1.5	Herstel ons vertrouwen	226
21.1.6	Bescherm onze soevereiniteit en toekomst	227
21.1.7	Rem hyperconsumptie en lenen af	227
21.1.8	Betrek ons bij wat u doet	228
21.2	Drie opdrachten voor ondernemingen	228
21.2.1	Bepaal het laagste duurzame niveau van groei	228
21.2.2	Stel mensen weer centraal	229
21.2.3	Neem de verantwoordelijkheid voor missers	230

22	Spiegeltje, spiegeltje aan de wand	232
22.1	Persoonlijke effectiviteit	233
22.2	Wat vind ik belangrijk?	236
22.3	Wat wordt mijn levensverhaal?	239
22.4	Dus wat is dit voor mij?	242
23	Vind de verbinding	245
23.1	Verbind uzelf	245
23.2	Denk en doe inclusief	246
23.3	Accepteer verantwoordelijkheid, maar geen schuld	247
23.4	Omarm zelfbewust activisme	248
24	Zelfbewust activisme	250
24.1	Maandag 2 september 2019	250
24.2	Hoe word ik een zelfbewust activist?	253
24.2.1	Schud op	254
24.2.2	Kies koers	255
24.2.3	Sta op en doe	256
24.3	Bewegen tussen samenwerken en vechten	256
24.4	De sterksten omarmen hun kwetsbaarheid	259
25	Laat met uw 'nee' zien waartegen u 'ja' zegt	264
26	De coronamindfuck	267
26.1	De voorspelde verrassing	267
26.2	Als niet nu, wanneer dan?	270
	Dankwoord	273
	Bronnen en verwijzingen	275

1

INTRODUCTIE

In 2017 schreef ik een boek over rebelse professionals. U weet wel, die kritische, dwarsliggende, oncoöperatieve, hinderlijke medewerkers en collega's, met een stevige weerstand tegen van alles en nog wat, verandering in het bijzonder. Mogelijk ligt u wel eens wakker van 'uw rebel'. Misschien bent u er zelf wel een en herkent u zichzelf niet in de eerste regels van deze introductie. U weet immers dat mijn typering niet deugt. Gelukkig komt dat in de volgende alinea al meteen goed.

Ik vond het toentertijd nodig om een lans te breken voor rebellen en duidelijk te maken waarom bestuurders, managers en collega's er goed aan doen om met hen in gesprek te gaan. Niet vanuit de insteek om effectief om te gaan met weerstanden en deze zo snel mogelijk van tafel te halen. Maar om boven tafel te krijgen wat een rebel in bescherming neemt, waarom hij dat doet en hoe zijn kritiek kan helpen om tot betere resultaten en versterking te komen. Van bijvoorbeeld dagelijkse routines, een koers die al langere tijd wordt gevaren of een voorgenomen verandering.

Tegelijkertijd hield ik rebellen een spiegel voor, legde hen uit waarom niemand op hen zit te wachten en hoe zijzelf er vaak alles aan doen om genegeerd en opzij geschoven te worden. Ik gaf hun ook handreikingen. Aan de ene kant beantwoordde ik de vraag wat rebellen kunnen doen om gehoord te worden en anderen zo ver te krijgen om met hen in zee te gaan. Aan de andere kant legde ik uit wanneer het beter is om met rebelleren te stoppen. Op welk moment is het beter om andere keuzes te maken? Niet omdat anderen dit graag willen, maar met het oog op je eigen gezondheid en welzijn. Soms is het in de ring gooien van de handdoek, de gezondste en duurzaamste keuze. Maar wanneer dan? En hoe dan?

Eerlijk gezegd, stond ik er geen moment bij stil dat dit het begin was van een langdurig en steeds groeiend project. Dat inzicht kwam pas tijdens

de boekpresentatie op 12 april 2018 in de Culemborgs Gelderlandfabriek. Het was toen dat het gesprek over rebellie in organisaties van start ging en meteen duidelijk werd dat hierover het laatste woord nog lang niet gezegd was. Er zouden nog heel veel gesprekken volgen.

Geleidelijk bewogen deze gesprekken zich steeds meer in de richting van de vraag hoe vrij professionals zijn om de goede dingen op de goede manier te doen en dus om te doen wat nodig is. Een vraag die op een regenachtige middag in een klein en koud lokaaltje in Den Haag werd verbonden met die andere heel belangrijke: hoe vrij ben ik als individu met tal van verantwoordelijkheden naast mijn professionele, om te doen wat ik wenselijk en nodig vind? De aanleiding was deze zinsnede in *Rebel met een reden*²: ‘Er zijn immers altijd weer de kinderen en de kosten die hun opvoeding met zich meebrengt, de hypotheek en allerlei andere financiële verplichtingen en eerlijk gezegd, de stap naar een andere werkgever of de keuze voor zelfstandigheid, is (nu) te groot, te dreigend, te onzeker.’

Dit boek is gebaseerd op de inzichten die opbloeden in deze gesprekken. Maar ook op de door mijn gesprekspartners gedeelde kennis en ervaring, en de momenten van reflectie die daarvan het gevolg waren. Daarnaast breng ik de lessen in die ik leerde als veranderkundige en marketingmanager. Ik kan niet anders dan her en der gebeurtenissen uit mijn privéleven betrekken bij mijn betoog. Deze doen ertoe omdat dit boek gaat over uw en mijn leven. Wat ons bezielt en beweegt is de spil. De hoofdstukken worden van elkaar gescheiden door korte reflecties die ik de afgelopen jaren schreef. Telkens is er sprake van een verbinding met het thema van dit boek. Al deze ingrediënten tezamen leiden tot mijn analyse van onze individuele vrijheid.

In het eerste deel van dit boek kijk ik naar onze bezongen en bejubelde vrijheid, als spil van onze westerse samenleving. In deel twee formuleer ik mijn ‘*maar...*’. Er zitten grenzen aan onze vrijheid. Deze gelden niet altijd en overal. Zij zijn er ook niet voor iedereen op dezelfde manier. Deel drie maakt mijn verkenning wat confronterender. Hierin beschrijf ik hoe wij onze vrijheid in een wurggreep houden en langs vier wegen verkwanselen. In het vierde en laatste deel ga ik tot slot dieper in op de vraag wat er voor nodig is om het tij te keren. En ja, daarmee geef ik hier op een van de eerste

bladzijden al een sneaky preview van mijn conclusies. Als we doorgaan op de ingeslagen weg, dan wordt de wurggreep waarin onze vrijheid zit strakker en strakker en perken we deze steeds meer in. Het goede nieuws is dat wij daar wat aan kunnen doen.

LABELS

Antivaxxer, balanstrutje, bankligger, belastingontwijker, blokkeerdouanier, blokkeerfries, covidoot, doorstromer, drankhanger, feminazi, hangjongere, huisjesmelker, klimaatgekkie, klimaatontkenner, klimaat-spijbelaar, laadpaalklever, mediaweigeraar, me-tooter, plucheklever, proprikker, schatkistplunderaar, scheefwoner, thuiszitter, treitervlogger, verkeershufter, zorgcowboy...

Mij vallen deze samengestelde woorden op die gebruikt worden door de media, bewindspersonen, politici, of voor- en tegenstanders in een maatschappelijk debat. Het zijn bewust geïntroduceerde labels die een specifieke groep in de Nederlandse samenleving beschrijven. Een groep die een rol speelt in een als problematisch ervaren ontwikkeling of situatie. Deze labels zijn hiervan een samenvatting. Brengen deze terug tot 'de kern'. Altijd wordt een positie ingenomen. Telkens is een dergelijk label verbonden met een oordeel en emotie. Steeds zijn het oppervlakkige generaliseringen en dus stereotyperingen.

Stereotypen maken een snelle beeldvorming mogelijk. We hoeven niet uit te zoeken hoe de vork in de steel zit. We kunnen op gevoel kiezen waar wijzelf staan. Omdat de nuances verloren gaan, zijn polarisering en stigmatisering het gevolg. Je bent het 'wel' of 'niet', je bent 'goed' of 'fout'. Dat is immers wat stereotyperingen doen. En zo gaat het goede gesprek verloren.

2

DIT IS GEEN VERDIENMODEL

Het is een ongewoon begin van een boek: ‘dit is geen verdienmodel’. Maar ik wil duidelijk zijn over mijn intenties. Met dit boek wil ik aanzetten tot een goed gesprek over onze individuele vrijheid en hoe deze steeds meer onder druk komt te staan. Dat is mijn enige ambitie. Het gaat mij als auteur niet om royalty’s, of om het verkopen van bijvoorbeeld trainingen en adviezen. Waarom deze verklaring?

Nederland is doordrenkt van marktwerking en telt in 2020 ruim 1,9 miljoen ondernemingen. Hiervan maken maar liefst meer dan 1,2 miljoen zelfstandigen zonder personeel (zzp) deel uit³. Oftewel, één onderneming op iedere negen Nederlanders en één zzp’er op iedere veertien⁴. Dat brengt een stevig gedrang rondom het podium met zich mee. Heel veel mensen doen hun uiterste best om klanten te winnen. Daarvoor worden allerlei methoden gebruikt. Bijvoorbeeld het uitgeven van een boek. Meestal gebeurt dit niet in de eerste plaats met het oog op de royalty’s per verkocht exemplaar. Voor een enigszins redelijke opbrengst moet je immers heel veel boeken verkopen. En dat lukt maar weinig auteurs. Nee, een boek dient vooral als middel om gezien te worden, de schrijver als professional te positioneren en vraag op te roepen naar de dienstverlening rondom de gepresenteerde visie of methodiek. Daarmee is wat mij betreft niets mis, laat dat duidelijk zijn. Met mijn eerdere boeken deed ik niet anders.

Maar nu wel. Met dit boek neem ik vol overtuiging Tjeenk Willinks pleidooi ter harte om mijn bijdrage aan het publieke debat op te vatten als burgerplicht en niet als middel om geld te verdienen⁵. Ook vanuit het oogpunt van de terecht door hem opgeworpen vraag of het altijd en overal aanwezige financiële belang de geloofwaardigheid niet aantast van deskundigen en wetenschappers. En geloof u me, ja dat doet het! Ik vermijd deze verarring en twijfel liever. Daarom: ‘dit is geen verdienmodel’.

DOELMATIGE EMOTIES

Het overkomt me regelmatig. In een training of gesprek over effectief communiceren in lastige situaties komen we uit op de emoties van degenen met wie we in gesprek zijn: de cliënt, klant, patiënt, leerling, deelnemer, burger, collega, ketenpartner of... Telkens weer is er alle begrip voor. Want deze gesprekspartner heeft een zware reis en heel wat tegenvallers achter de rug. Dus natuurlijk zijn er emoties.

Maar, zo klinkt het steevast, zodra we samen aan tafel zitten, hoort de aandacht voor alle emoties kort en effectief te zijn. Deze horen zo snel mogelijk geparkeerd te worden en mogen een vlotte gang naar een oplossing niet in de weg staan. Daarom zitten we immers aan tafel! Je laat je emoties toch niet in de weg staan!

En dus wordt er tijd ingeruimd voor emoties, vanuit de wens dat dit maar even hoeft. Ongeloof, ongeduld, irritatie, teleurstelling, of bijvoorbeeld boosheid zijn het gevolg wanneer dat anders uitpakt. Al snel wordt er gevraagd of geëist deze emoties van tafel te halen. En raakt een oplossing verder uit zicht. Emoties laten zich immers niet 'aan' en 'uit' zetten. Hoeveel tijd vragen emoties? Zo lang als nodig is om een gesprek te kunnen voeren waarin alle gesprekspartners gelijkwaardig samenwerken aan een oplossing.

DEEL 1

Onze bewierrookte vrijheid

Dit deel beschrijft hoe wij in de westerse wereld denken en praten over vrijheid. Hoe deze wordt bezongen en geëtaleerd. Wat bedoelen wij wanneer wij het over onze vrijheid hebben?

